

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING NUTQINI
RIVOJLANTIRISH TEXNIKALARI**

*Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi*

Rayimova Dilfuza

Rayimovadilfuza@google.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada nutqiy kompetensiya, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini nutqining rivojlanish asoslari haqida ma’lumot berilgan. Maqolada tavsifiy, misol keltirish metodlaridan foydalanilgan. O‘qituvchilik kasbida nutq madaniyatining ahamiyati ham yoritilgan.

Kalit so‘zlar

Nutqiy kompetensiya, kasbiy mahorat, kreativlik, nutqiy ravonlik, innovatsion g‘oya.

Jamiyatning eng muhim insonlari bo‘lgan o‘qituvchilar o‘quvchilar uchun namuna bo‘lishi kerak. Ularda nutqiy kompetensiya muhim ahamiyatga ega. Nutqiy kompetensiya –biror kasb bilan doimiy shug‘ullanadigan inson o‘z kasbini mohirlik bilan bajarilishi. Nutqiy kompetentlik va kasbiy jihatdan sog‘lom turmush tarzini rivojlantirish bo‘yicha o‘tkazilgan pedagogik-psixologik tadqiqotlarda “kompetentlik” tushunchasi “pedagogning oliy-kasbiy mahorati” sifatida o‘rganiladi. Uning tarkibiga nutqiy faoliyatni amalga oshirish jarayonida rivojlangan muhim kasbiy sifatlar hamda shaxsiy kasbiy salohiyatnitashkil etgan oliy nutqiy kompetensiya, intellektual, motivatsion, kommunikativlik, kreativlik-ijodiy, persektiv hamda shaxs emotsional-irodaviy (irodaviy ta’sir o‘tkazish va mantiqiy ishonтира olish) kabi kompetensiyaviy majmualar kompleksi kiradi. O‘qituvchining kasbiy nutqiy mahorati va o‘z kasbiy faoliyatini yuqori saviyada tashkil qila olishni ta’minlovchi, o‘qituvchi-pedagog shaxs xususiyatlarini yig‘indisidir. Shunday muhim xususiyatlarga o‘qituvchi faoliyatining insonparvarlikka yo‘naltirilganligi, uning kasbiy bilimlari, nutqiy qobiliyatlari va nutqiy ijodkorlik texnikasi, verbal noverbal ta’sirlar kiradi. Bu nutqiy kompetensiya tizimidagi o‘zini tashqi ta’sirlarsiz rivojlantira olish xususiyatiga ega o‘zaro bog‘liq jihatlardir. Shundan kelib chiqib ta’kidlash mumkinki, o‘qituvchining kasbiy kompetentligi o‘qituvchi faoliyati va shaxsiga qo‘yilgan me‘yoriy talablar bilan belgilangan umumiy yoki tipik xususiyatlar o‘qituvchi subyekt sifatida nutqiy faoliyat va muloqotda namoyon bo‘luvchi individual-psixologik va tipologik xususiyatlarini belgilash mumkin. Kompetensiya yuksak mahorat, qobiliyatlar majmuyi, oliy nutqiy mahoratning

ko'rsatkichlari hisoblanadi. Nutqiy kompetentsiya didaktik faoliyatida ijodiy qo'llagan holda o'quv ishining hamma qirralarida eng yuqori darajada erishilgan yutuqlardir. Nutqiy kompetentsiya–bu o'qituvchi-pedagogning shunday shaxsiy va kasbiy fazilatlarini belgilaydigan xususiyatki, u o'z fanini chuqur va atroflicha bilishida, pedagogik-psixologik va metodik tayyorgarligida talabalarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishniig maqbul yo'llarini izlab topib amaliy faoliyatida namoyon bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish oliy ta'lim muassasasi ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish bevosita amalga oshiruvchi professor-o'qituvchilarga alohida talablar qo'yadi. Tizimda amaliy faoliyatga ijodkorona tatbiq etishning asosiy tayanch nuqtalari hisoblangan, o'z-o'zini takomillashtirish texnologiyasining konseptual asoslarini, asosiy qoidalarining mohiyatini o'zlashtirgan kasbiy nutqiy talabalarga oliy ta'lim va tarbiya berishda innovatsion g'oyalarning yetakchisi bo'la olishi mumkin. Bu esa quyidagilarni taqozo etadi: u talabani tinglay olishi, vaziyatdan munosib ravishda chiqa olish, kasbiy oliy pedagog yangi g'oyalarni hamisha qo'llab-quvvatlaydi, g'oya va fikrlarini bemalol, erkin ifodalash mumkin bo'lgan muhitni yarata oladi. Umumiy kompetentsiyalar va kasbiy kompetentsiyalar "Kompetentlik" tushunchasi ta'lim-tarbiya sohasiga pedagog va psixologlarning ilmiy izlanishlari natijasida fanga kirib kelgan bo'lib, nutqiy va psixologik nuqtayi nazardan kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalikni anglatadi. Nutqiy kompetentlik tilshunoslar tomonidan alohida bilim, malakalarni egallanishini emas, balki har bir mustaqil til yo'nalishlari bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Talabalarga nutqiy kompetentsiyani shakllantirishda mutaxassis o'z bilimlarini doimo boyitib borayotganini, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim nutqiy talablarni anglayolishni, tovush va ularni amaliyotda qo'llay olish, talabalarni individual xususiyatini inobatga olib ularga fonetikaga xos bo'lgan xususiyatlarni, tovush, tovush ozgarish holatlari, fonetik tahlilularni ishlash va qo'llay bilishni taqozo etadi. Biz kompetentsiyani turlariga murojat etsak. Nutqiy kompetentlik –nutqiy munosabatlarda faollik ko'rsatish ko'nikma, malakalariga egalik, nutqning shakllanganligi, muloqotga kirisha olish ravon, so'zlashish. Maxsus kompetentlik–kasbiy-nutqiy faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-nutqiy vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalari baholash, BKMni izchil rivojlantirib borish bo'lib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik ko'zga tashlanadi. Ular o'zida quyidagi mazmuni ifodalaydi: Pedagogik-psixologik kompetentlik –pedagogik jarayonda sog'lom psixologik muhitni yarata olish, talabalar va ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan

ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o'z vaqtida ang'ay olish va bartaraf eta olish. Metodik kompetentlik –nutqiy jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etish, ta'lim yoki tarbiyaviy faoliyatni to'g'ri belgilash, metod va vositalarni maqsadga muvofiq tanlay olish, metodlarni samarali qo'llay olish, vositalarni muvaffaqiyatli qo'llash;

informatsion kompetentlik –axborot muhitida zarur, muhim, kerakli, foydali ma'lumotlarni izlash, yig'ish, saralash, qayta ishlash va ulardan maqsadli, o'rinli, samarali foydalanish;

Kreativ kompetentlik –nutqiy faoliyatga nisbatan jiddiy va ijodiy yondashish, o'zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olish; Innovatsion kompetentlik –nutqiy jarayonni takomillashtirish, ta'lim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi g'oyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etish.

Og'zaki nutqni rivojlantirish jarayonida xatolar turli sabablarga ko'ra chiqadi: 1. So'zni talaffuz qilish bilan uning ma'nosini tushunish o'rtasida puxta talaffuz qilishga harakat qiladi. va ma'nosini e'tibordan chetda qoldiradi. 2. So'zlar ko'p bo'g'inli (murakkab bo'g'in tuzilishidagi so'zlarni o'qishda), ya'ni so'zning tovush tarkibi murakkabligi uchun tez o'qiyman deb xatoga yo'l qo'yadilar. 3. To'g'ri o'qish yorug'likka, matn shriftiga, bolaning ko'ruv sezgisiga ham bog'liq. To'g'ri talafuzni ta'minlash uchun o'qituvchi quyidagilarga rioya qilishi kerak: 1. Matnni o'qishdan oldin undagi o'qilishi qiyin, tuzilishi murakkab so'zlarni, birikma va gaplarni aniqlashi, ular ustida ishlash usullarini belgilab olishi lozim. 2. Ma'nosi tushunarsiz so'zlarni aniqlashi. 3. Matnning yaxsh, orta, yomon o'quyidigan o'quchilarga o'qitiladigan qismini oldindan belgilab chiqishi. 4. O'qituvchi yoki sinf o'quvchilarining nazorati ostida o'qishni doimiy mashq qildirishi. O'qituvchi o'qish davomida o'quvchilar xato qilishi mumkin bo'lgan o'rinni belgilab olishi lozim.

Xulosa qilib, shuni aytish mumkinki to'liq, mukammal shakllangan talab darajasidagi o'qituvchining umumiy nutqiy madaniyatining eng muhim uzviy ta'bir joiz bo'lsa tamallaridandir. Jonli tovush nutq va uning barcha unsurlarini to'g'ri voqealashtirish ko'nikma va malakalarining jami nutq texnikasi demakdir. Kasbiga sadoqatli o'qituvchi o'z o'quvchisi ko'z o'ngida qusursiz va bilimli, qadrlil ustoz ko'rinishida ko'rinadi. Uni saqlash esa har bir ustozning o'ziga bog'liq. O'qituvchi har doim o'z ustida ishlashi, yangiliklardan boxabar bo'lishi innovatsiyalarga ijobiy qarashi o'zi ham novator bo'lishi maqsadga muvofiq. Kichik sinflarda ustoz nutqi ravon, jarangdor, turli g'arazli vositalardan holi bo'lishi, umumiy tarbiya jarayoni uchun ham ijobiy ta'sir etadi. O'qituvchining ovozi, talaffuzi, dektsiyasi umuman tirik nutqi hamisha o'quvchilar uchun o'ziga xos etalon namuna vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Axmedova M.E. //“Modul-kredit tizimida mustaqil topshiriqlar tuzishning ilmiy-nazariy asoslari”// Monografiya //“Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi” MCHJ Toshkent-2022, 136 bet.
2. Axmedova M.E. //“Mustaqil topshiriqlar bilan ishlash va ularni baholash metodikasi” Metodik qo‘llanma //“Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi” Toshkent-2022, 100 bet.
3. Axmedova M.E. //“PEDAGOGIKA” dasrlik.”Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi” MCHJ Toshkent-2022, 212 bet.
4. Axmedova M.E. Talabalarda mustaqil ta‘lim ko‘nikmalarini rivojlantirishning metodik xususiyatlari // O‘zbekistontil va madaniyat. Metodika jurnali.T. – Тошкент, 2022. -№1(4). -Б. 70-81